

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН У КОЛЕКТИВІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки широкого обговорення потребують питання виховання. Низка відомих педагогів присвятили своє життя науці, здійснили свій безцінний внесок у розвиток людства, серед них Антон Семенович Макаренко, український і радянський педагог і письменник, засновник радянської системи дитячо-підліткового виховання. Уміючи бачити в кожній людині її особливості, індивідуальність, А. С. Макаренко вважав, що особистість людини не можна мислити поза суспільством, окремо від суспільства. У педагогічній практиці здійснив досвід масового перевиховання дітей-правопорушників у трудовій колонії, а згодом – у дитячій комуні. А. С. Макаренко розробив теорію й методiku виховання в колективі, теорію сімейного виховання. Предметом нашого наукового пошуку є методика виховання колективу, яка набула особливої актуальності та поширення в сучасних умовах.

Аналіз наукових праць показує, що дослідженням колективу займалися такі видатні педагоги як П. Блонський, С. Шацький, Н. Крупська, В. Сухомлинський. Запропонована проблема творчого доробку А. С. Макаренка представлена в дослідженнях Л. Гордіна, І. Зязюна, В. Малініна, М. Окси, які прагнули збагатити і об'єктивно оцінити концептуальні положення педагога-новатора, в новій, аналітичній проекції розглянути цілі та зміст педагогічного процесу в цілому, що сприятиме подальшому розвитку педагогічної науки і практики, вдосконаленню вітчизняної системи професійної педагогічної освіти.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу проблеми відносин особистості та колективу, стрижня педагогіки А. С. Макаренка – соціально-педагогічного вчення про колектив.

Усесвітньо визнаний досвід виховання А. С. Макаренка зустрічає і критичні оцінки, які містять звинувачення в авторитаризмі педагога, ігноруванні індивідуальності аж до заперечення обстоюваного ним принципу виховання в колективі. Зрештою критики А. С. Макаренка відмовляють йому в гуманній позиції, оцінюючи колективне виховання як пригнічення особистості. Проте А. С. Макаренко розглядав цю проблему діалектично, виходячи з того, що істинним об'єктом нашої педагогічної роботи є відносини, а отже, розвивати дитину поза відносин неможливо [1, с. 47]. Це давало підставу А. С. Макаренку обстоювати головну мету виховання того часу – створення колективу як середовища соціалізації особистості, забезпечення умов її самореалізації, відчуття

власної суспільної цінності. Формування такого колективу виступає у А. С. Макаренка умовою розвитку особистості.

Особистість справді є об'єктом виховання, але якщо враховувати те, що вона сама має реалізовувати свої можливості, тобто виконувати функції суб'єкта виховання, то здійснювати цей процес ізольовано від навколишнього (як природного, так і соціального) середовища неможливо. А. С. Макаренко вважав, що впливати на окрему особистість можна, діючи на колектив, членом якого є ця особистість. Це положення він називав "принципом паралельної дії". У цьому принципі реалізується вимога колективу – "усі за одного, один за всіх". "Принцип паралельної дії" не виключає, однак, застосування "принципу індивідуальної дії" – прямого, безпосереднього впливу педагога на окремого вихованця. Згідно з цим принципом вихованцеві пред'являють вимогу не прямо, а через колектив, коли відповідальність за кожного покладається на колектив і його самоврядування. Перспектива – це мета, "завтрашня радість", що виступає стимулом у діяльності колективу й окремих його членів [4, с. 352]. Одним з найважливіших законів колективу А. С. Макаренко вважав "закон руху колективу" [1].

Антон Семенович наголошував: "Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище" [1, с. 212].

А. С. Макаренко визначив колектив як об'єднання людей, в основі якого лежать суспільно цінні цілі, спільна діяльність по їх досягненню, розподіл взаємної відповідальності між учасниками колективу, створення органів самоуправління і зв'язки з іншими колективами як такими ж осередками суспільства.

Дитячий колектив, за А. С. Макаренка, у своєму розвитку проходить чотири стадії:

1. Створення колективу учнів. Спочатку колектив лише формується, члени його недостатньо знають один одного, не виявляють ініціативи в діяльності. Ще не сформований його актив. Педагог повинен допомогти учням сформулювати систему єдиних вимог – рішучих за формою, зрозумілих за змістом, організувати його діяльність на засадах єдиначальності керівництва, педагогічного авторитаризму, сформувати актив.

2. Поширення впливу активу на весь колектив. На цій стадії відбувається залучення активістів до керівництва колективом, акцентуючи їх увагу на відповідальності, ініціативі та самостійності. Стадія триває один – півтора року, незалежно від відносин усередині колективу. На її початку колектив нібито поділений на три соціально-психологічні мікрогрупи: активістів (опору класного керівника), пасивних учнів (які поступово долають байдужість), "ядро опору"

(педагогічно занедбані діти). Наприкінці її клас психологічно та педагогічно є однорідним. На цій стадії розвитку колектив розвивається, здійснюючи поступовий рух вперед за умови розв'язання все більш складних задач.

3. Вирішальний вплив громадської думки більшості. Більшість дітей з перших днів свідомі, активні, а колектив усвідомлює завдання, поставлені перед ним. Педагог допомагає активові здобути авторитет серед учнів, контролює його діяльність. На цій стадії посилюється вплив громадської думки колективу, боротьба за його честь, орієнтація та самоконтроль поведінки і навчальної діяльності.

4. Самовиховання як вищий тип виховання в колективі. Кожен учень сприймає колективні, загальноприйняті вимоги як вимоги до себе. У дітей розвивається інтерес до самовиховання, що переходить у внутрішнє прагнення до вдосконалення особистих якостей, рис характеру [1].

В умовах перебудови сучасного суспільства виникла потреба і в підвищенні ефективності методів виховання у процесі взаємодії вчителя й учнів та в середині учнівського колективу. Під "методом виховання" розуміємо спосіб взаємодії суб'єктів виховного процесу, найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим виховним цілям. На сьогодні не можна виділити якусь єдину, універсальну, постійно діючу систему методів виховання. Система методів виховання завжди перебуває у русі і динаміці. Важливими методами виховання А. С. Макаренко вважав заохочення і покарання.

Важливим засобом виховання особистості в колективі є критика і самокритика. Критика допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним вчинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів і усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності [3].

Позитивно впливає на функціонування колективу і учнівське самоврядування. Педагоги повинні зміцнювати його авторитет серед школярів, частіше звертатися по допомогу до членів учнівського самоврядування, радитися з ними. За таких умов учні починають прислухатися до них. Проте не слід обмежуватися тільки роботою органів самоврядування. А. С. Макаренко, приділяючи велику увагу активу, писав: "Актив є тим здоровим, необхідним у виховному дитячому закладі резервом, який забезпечує наступність поколінь у колективі, зберігає стиль, тон і традиції колективу. Підростаючий актив змінює в громадській роботі вихованців, які закінчили заклад, і таким чином забезпечується єдність колективу" [4, с. 326].

А. С. Макаренко визначив передумови, за яких діяльність органів самоврядування буде актуальною й ефективною:

– адміністрація закладу, в тому числі педагогічна, не має замінювати органи самоврядування;

- рішення органів самоврядування має бути виконане;
- якщо рішення хибне, то керівники виховного закладу мають апелювати до загальних зборів і домагатися його відміни, а не скасовувати таке рішення;
- адміністрація має здійснювати вплив на органи самоврядування на демократичних засадах через педагогів, які користуються особливою повагою у вихованців;
- робота в органах самоврядування не має займати у вихованців багато часу, щоб це не здалося переобтяжливим;
- керівники виховного закладу не повинні контролювати роботу органів самоврядування [1].

Важливо, щоб кожен учень виконував конкретну, хоча б невелику роботу для загального блага, виявляючи себе при цьому як учасник колективу. Продумана організація дозвілля учнів – колективні відвідування кіно, театру, організація екскурсій, турпоходів, підготовка та проведення шкільних свят і вечорів відпочинку, участь у художній самодіяльності й інших заходах – допомагає об'єднати їх у повноцінний колектив.

Отже, колектив – це соціальна значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють для досягнення мети і мають органи самоврядування. А. С. Макаренко визначив цілий ряд важливих ознак, притаманних колективу:

1. Загальна соціально значуща мета. Ціль колективу обов'язково повинна збігатися з суспільними цілями, не суперечити пануючій ідеології, конституції і законам держави.

2. Спільна суспільно корисна діяльність, яка складає основний зміст його життя.

3. Організована структура.

4. Учніський колектив має органи управління: загальні збори, учнівський комітет і раду колективу, комісії, штаби; у первинних колективах також працюють загальні збори та інші органи самоуправління, обираються уповноважені особи та ін.

5. Наявність у відносинах між членами колективу певної морально-психологічної єдності.

6. Динамізм. Виховний колектив не стоїть на місці, і його життя перебуває в процесі постійного розвитку.

Та не дивлячись на постійну ротацію контингенту, система виховання А. С. Макаренка витримала випробування і часом, і місцем, і славою, пройшовши через підтримку й нерозуміння влади, нестатки, важку, але радісну працю. Система А. С. Макаренка витримала тому, що підґрунтя її не лише сила особистості педагога-майстра, його мудра технологія, а й тому, що її цементували віра, підтримка, стійкість духу вихованців, які прийняли ідеї педагогів, бо відчули в них опору для власного зростання.

Список використаної літератури

1. *Макаренко А. С.* Педагогические сочинения: В 8-ми томах / А. С. Макаренко; Редакционная коллегия: М. И. Кондаков (гл. ред.), В. М. Коротов, С. В. Михалков, В. С. Хелемендик; Академия педагогических наук СССР. – Москва : Педагогика, 1983–1986; Т. 4: [Педагогические произведения 1936–1939 гг.] / сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – 1984. – 396 с.
2. *Рибалка В.* Теорія розвитку особистості у колективі: За спадщиною А. Макаренка / В. Рибалка // Психолог. – 2005. – №28. – С. 31–35.
3. *Тарасевич Н.* Піклування про колоністів-робітфаківців у вимірах гуманістичної спрямованості А. С. Макаренка / Н. Тарасевич // Витоки. Альманах української асоціації А. С. Макаренка. – Випуск 2. – Полтава, 2004. С. 198–201.
4. *Якименко С. А.* С. Макаренко про колектив та його вплив на виховання особистості / С. А. Якименко / Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – №11. – С. 352–355.